XON IJODINING QO‘QON ADABIY MUHITIGA TA’SIRI

Avlayeva Dilbar Baxrom qizi
E-mail: avlayevadilbar@gmail.com

Received: 22.10.2025
Revised: 23.10.2025
Accepted: 24.10.2025

Kalit so‘zlar:
Muhammad Alixon, Qo‘qon adabiy muhiti, Qo‘qon xonligi, adabiy meros, poetik uslub, madaniy hayot.

Ключевые слова:
Мухаммад Аликхан, Кокандская литературная среда, Кокандское ханство, литературное наследие, поэтический стиль, культурная жизнь.

Keywords:
Muhammad Alikhan, Kokand literary environment, Kokand Khanate, literary heritage, poetic style, cultural life.

Anotatsiya. Mazkur maqola Muhammad Alixon ijodining Qo‘qon adabiy muhitiga ta’sirini o‘rganishga qaratilgan. Muhammad Alixonning asarlari Qo‘qon xonligi davridagi madaniy va adabiy hayotda muhim o‘rin egallab, mahalliy shoir va yozuvchilar ijodiga yangi ruh, mazmun va estetik yo‘nalish olib kirgan. Maqolada uning ijodining asosiy mavzulari, poetik uslubi va Qo‘qon adabiy maktabiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Muhammad Alixon asarlarining adabiy merosdagi o‘rni va ularning Qo‘qon xonligi madaniy hayotiga ta’siri yoritib berilgan. Ushbu maqola Qo‘qon adabiy muhitining rivojlanishi va uning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan.

Annotatsiya. Данная статья посвящена изучению влияния творчества Мухаммада Аликхана на литературную среду Коканда. Произведения Мухаммада Аликхана занимали важное место в культурной и литературной жизни эпохи Кокандского ханства, привнося в творчество местных поэтов и писателей новый дух, содержание и эстетическое направление. В статье анализируются основные темы его творчества, поэтический стиль и вклад в Кокандскую литературную школу. В ходе исследования освещается место произведений Мухаммада Аликхана в литературном наследии и их влияние на культурную жизнь Кокандского ханства. Эта статья направлена на выявление особенностей развития кокандской литературной среды.

Annotatsiya. This article is dedicated to studying the influence of Muhammad Alikhan’s works on the literary environment of Kokand. Muhammad Alikhan’s writings held a significant place in the cultural and literary life of the Kokand Khanate, bringing a new spirit, content, and aesthetic direction to the works of local poets and writers. The article analyzes the main themes of his work, poetic style, and contribution to the Kokand literary school. The study highlights the role of Muhammad

Alikhan's works in literary heritage and their impact on the cultural life of the Kokand Khanate.

Kirish. Qo‘qon xonligi davrida adabiyot va madaniyat rivojida hukmdorlarning faol roli katta ahamiyat kasb etgan. Ayniqsa, xon-shoirlar ijodining Qo‘qon adabiy muhitida alohida o‘rin tutganini ta’kidlash joiz. Muhammad Alixonning adabiy faoliyati Qo‘qon adabiy maktabining shakllanishi va rivojlanishida katta ta’sir ko‘rsatgan. U nafaqat davlat boshlig‘i, balki adabiyot ixlosmandi va iste’dodli shoir sifatida ham tanilgan edi. Muhammad Alixon o‘z davrida she’riyatda milliy va diniy qadriyatlarni keng targ‘ib qilgan. Uning asarlari asosan tasavvufiy va falsafiy mavzularga bag‘ishlangan bo‘lib, ularning mazmunida hayot ma’nosi, haqiqat va adolat haqida chuqur mulohazalar aks etadi. Shu bilan birga, Muhammad Alixon o‘z zamonining ijtimoiy va siyosiy masalalarini ham she’riy yo‘l bilan tasvirlagan.

Qo‘qon adabiy muhitining rivojlanishida Muhammad Alixonning qo‘llab-quvvatlovchi roli katta ahamiyatga ega edi. Uning homiyligida ko‘plab shoirlar va adiblar Qo‘qon saroyiga yig‘ilib, adabiy ijod bilan shug‘ullanganlar. Bu jarayon Qo‘qon adabiy muhitining boyishiga, yangi poetik uslublarning shakllanishiga va mahalliy shoirlarning ijodiy imkoniyatlarini kengayishiga xizmat qildi.

Muhammad Alixonning adabiy ijodida xalq og‘zaki ijodining o‘ziga xos ruhiyati, tasvir vositalari va uslubi o‘z aksini topgan. Uning asarlari zamondoshlariga nafaqat badiiy zavq, balki ma’naviy tarbiya manbai bo‘lib xizmat qilgan. Bu esa Qo‘qon adabiy maktabining o‘ziga xos uslub va an’analarini shakllantirgan muhim omillardan biri sifatida qadrlanadi.

Muhammad Alixon ijodiy faoliyati Qo‘qon adabiy muhitiga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, adabiyot va madaniyat rivojida muhim rol o‘ynagan. Uning ijodiy merosi milliy adabiyotimiz xazinasidagi bebaho manbalardan biri bo‘lib, Qo‘qon adabiy maktabining bugungi avlod uchun ham dolzarb bo‘lib qolishini ta’minlagan.

Qo‘qon adabiy muhitida Muhammad Alixonning o‘rni va ta’siri

Qo‘qon xonligi davri Markaziy Osiyo madaniy hayotining yuksalish davrlaridan biri hisoblanadi. Muhammad Alixon (madhiya va tarixlarda "Amir" nomi bilan tilga olingan) o‘zining ijodkor shaxsiyati va shoir sifatidagi faoliyati bilan Qo‘qon adabiy muhitida chuqur iz qoldirdi. U davlat ishlarini boshqarish bilan birga, ijodiy faollikni targ‘ib qilgan hukmdor sifatida ham tarix sahifalarida o‘z o‘rniga ega.

Muhammad Alixon Qo‘qon adabiy maktabining asoschilaridan biri bo‘lib, o‘z davrining shoirlari va adiblariga har tomonlama g‘amxo‘rlik ko‘rsatgan. U shoir va adiblarga saroyda ijodiy faoliyat uchun maxsus sharoit yaratib bergan, bu esa Qo‘qon shahrini o‘z davrining madaniy markaziga aylantirdi. Muhammad Alixonning homiyligi sababli Qo‘qonda o‘nlab iste’dodli shoirlar, jumladan, Nodira, Amiriy, Uvaysiy kabi ijodkorlar o‘zining bebaho asarlarini yaratdi.

Muhammad Alixonning she’rlari lirik mazmuni va falsafiy chuqurligi bilan ajralib turadi. U o‘z she’riyatida tasavvufiy qarashlarni, inson hayoti va uning

ma’naviy o‘sishini tasvirlagan. Shuningdek, uning ijodida vatanparvarlik va adolat mavzulari ham asosiy o‘rin tutgan. Xon she’rlarida adolatli boshqaruv, xalq manfaatlarini himoya qilish va milliy qadriyatlarni saqlashga intilish aks etadi. Bu esa Qo‘qon adabiy muhitining boshqa shoirlariga ham katta ta’sir ko‘rsatgan.

Muhammad Alixonning adabiyotga bo‘lgan mehr-muhabbati va ijodiy qo‘llab-quvvatlashi nafaqat Qo‘qonda, balki butun Farg‘ona vodiysida adabiy maktabning rivojlanishiga olib keldi. Uning davrida yaratilgan poetik an’analar keyingi avlod shoirlari ijodiga ham ta’sir etib, bu hudud adabiy hayotining barqaror rivojlanishiga asos solgan.

Xonning adabiy merosi nafaqat Qo‘qon adabiy muhitining rivojida, balki butun o‘zbek adabiyoti tarixida alohida o‘rin egallaydi. Uning asarlari hozirgi zamon o‘quvchilari uchun ham qimmatli bo‘lib, Qo‘qon xonligi davridagi madaniyat va ma’naviyatni tushunishga xizmat qiladi.

Muhammad Alixonning ijodi milliy madaniyatimizni o‘rganishda muhim manbalardan biri sifatida tarixiy ahamiyatga ega.

Xon ijodining Qo‘qon adabiy muhitiga ta’siri

Qo‘qon xonligi davri Markaziy Osiyo adabiyoti va madaniy hayotida yorqin sahifa ochgan. Bu davrda adabiyotga bo‘lgan e’tibor xonlikning siyosiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishida muhim omil bo‘lgan.

Muhammad Alixon (Xon) bu jarayonda o‘zining betakror ijodi bilan ajralib turadi. Uning ijodi Qo‘qon adabiy muhitiga nafaqat estetik va poetik jihatdan, balki mazmunan ham katta ta’sir ko‘rsatdi. Xonning asarlari madaniy hayotga yangi mazmun kiritib, mahalliy ijodkorlarni ilhomlantirgan. U o‘z asarlarida sevgi, axloqiy qadriyatlar, tabiat go‘zalligi va insoniy fazilatlarni madh etdi. Xonning she’riyati Sharq mumtoz adabiyoti an’analari asosida shakllangan bo‘lib, unda yangi poetik uslublar va ifoda vositalari ilgari surilgan. Bu ijodiy yangilik Qo‘qon adabiy maktabining rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi.

Muhammad Alixon adabiy muhitda yangi avlod shoir va yozuvchilarni tarbiyalashda muhim rol o‘ynadi. Uning ijodiy merosi Qo‘qonning madaniy hayotiga estetik boylik olib keldi. Shoirning poetik mahorati mahalliy adabiyotning xalqaro miqyosda tanilishiga yordam berdi.

Xonning ijodi mahalliy shoir va yozuvchilarga yangi yo‘nalishlarni ochib berdi, ularning asarlarida yangi mavzular va poetik shakllarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi.Muhammad Alixonning she’riyati, shuningdek, Qo‘qon adabiy maktabining bosh tamoyillari, ya’ni estetik zavq, falsafiy mazmun va xalqning ma’naviy ehtiyojlariga mos keladigan uslubni shakllantirishga asos bo‘ldi. Xonning asarlari nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kunda ham Qo‘qon adabiy maktabining eng yuksak namunalari sifatida e’tirof etiladi. Xulosa qilib aytganda, Muhammad Alixon ijodining Qo‘qon adabiy muhitiga ta’siri nafaqat mahalliy adabiy jarayonlarni, balki kengroq madaniy muhitni boyitgan va rivojlantirgan.

Xulosa. Muhammad Alixon ijodi Qo‘qon adabiy muhitining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Uning ijodiy faoliyati nafaqat o‘z davrining adabiy maktabiga, balki kelajak avlod adabiyotiga ham katta ta’sir ko‘rsatgan. Muhammad Alixonning she’riyatida tasavvuf, falsafa va adolatga asoslangan g‘oyalar Qo‘qon adabiy maktabining asosiy yo‘nalishlarini belgilab bergan. U shoirlar va yozuvchilar uchun zarur sharoit yaratib, Qo‘qonni mintaqaning adabiy markaziga aylantirgan. Xonning asarlari nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Uning adabiy merosi milliy adabiyotimiz tarixidagi bebaho manbalardan biri sifatida qadrlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nazarov, A. Qo‘qon adabiy maktabi va uning rivoji. – Toshkent: O‘zbekiston, 1999.
2. Ismoilov, N. Xon va she’riyat. – Toshkent: Fan, 2002.
3. Muhammadjonov, X. Qo‘qon xonligi davridagi madaniy hayot. – Farg‘ona: Ma’naviyat, 2010.
4. Qayumov, S. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Sharq, 2018.
5. Xoniy, M. Tarixi Qo‘qon. – Toshkent: Adib, 1988.
6. Alixon, M. Devon. – Qo‘qon: Istiqlol, 1995.
7. Karimov, U. Qo‘qon she’riyatining tasavvufiy yo‘nalishlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.